بۆکان لەمێژوودا (٣٧٧) **ئەنوەر سوڵتانی**

بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستنووسەکانیانەوە (٢)

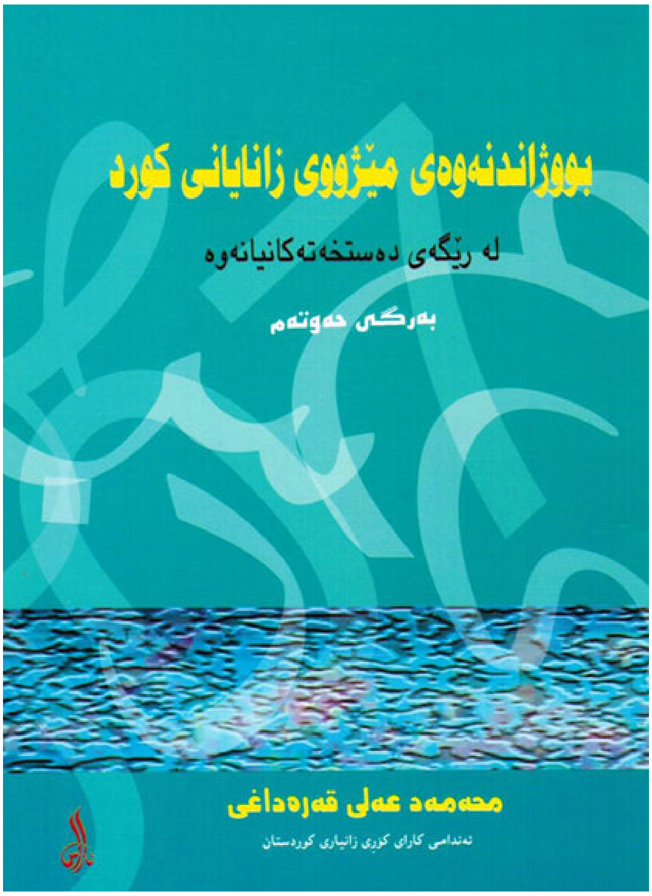

محەممەد عەلی قەرەداغی، "بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانیانەوە"؛دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس؛ هەولێر؛ بەرگی حەوتەم ٢٠٠٧؛ ٣٧٨ لاپەڕە؛ بەرگی هەشتەم ٢٠٠٨؛ ٣٩٨ لاپەڕە

مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی بێ هەست وخوست و بێ دیعایە خەریکە مێژووی ئەدەبی کوردی دەنووسێتەوە- مێژوویەکی دەوڵەمەند. مێژووی قەرەداغی جیاوازە لەو کتێبانەی تا ئێستا لەسەر مێژووی ئەدەبی کوردی نووسراون و بەگشتی، مێژووی شیعرن. مێژووی ئاسایی ئەدەبی کوردی ژیان و ئاسەواری هەندێک شاعیری ناسراو یا کەمتر ناسراو بەخوێنەر دەناسێنێت و هیچی تر، بەڵام مێژووی قەرەداغی، نووسەر، مێژوونووس، زانا، ئەدیب، زمانزان، خۆشنووس، مەلا و شاعیری کورد هەموویان دەگرێتەوە و لە ڕاستیدا ئەوە مێژووی ئەدەبی ڕاستەقینەی کوردە. من ئامارێکم بە دەستەوە نییە، بەڵام لە دوو زنجیرە کتێبی مامۆستا قەرەداغیدا کە بریتین لە "کەشکۆڵی کەلەپووری کوردی" (کە تا بەرگی هەشتەمیم بینیوە) و "بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستنووسەکانیانەوە" (کە دەزانم بەرگی نۆهەمی بڵاوبۆتەوە)، سەدان، ئەگەر نەڵێم هەزاران هونەرمەندی وونی نەناسراوی کورد و سەدان قوتابخانە و حوجرەی مزگەوتەکانی کوردستان ناسێنراون و ناویان زیندوو ڕاگیراوە. ئەوە ئەرکێکی مەزنە کە واهەیە سەرجەمی دام و دەزگایەکیش

نەتوانێت بە هاسانی بیکات بەڵام قەرەداغی بە تاقی تەنیا بەرێوەی بردووە و ئێستاش لە سەری بەردەوامە. سپاس مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی! سپاسی ئەو کارە بێ وێنەیەت!

*****

پێشتر باسی ناوەرۆکی ٥ بەرگی یەکەمی کتێبی "بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستنووسەکانیانەوە" م لە پەیوەندی بۆکاندا کردبوو (بڕوانە بەشی ١٣ ی ئەم وتارانە). گەرچی هێشتا چاوم بە بەرگی شەشەمی نەکەوتووە، بەڵام لەم دواییانەدا بەرگی ٧ و ٨ یم کەوتەدەست و بە ناچار دەبێ بۆ ئەم کاتە چاو لە بەرگی شەشەمی بپۆشم وبچمە سۆراغی بەرگەکانی دواتری. لێرەدا لەو بابەتانە دەدوێم وا لە بەرگی ٧ و ٨ ی کتێبەکەدان و شار وناوچەی بۆکان دەگرنەوە.

با لە پێشدا دەست نیشانی خاڵێک بکەم کە لە خوێندنەوەی ئەم کتێبە و دیتنی دەیان و سەدان دەستنووسی دیکەی کوردیدا پێی گەیشتووم: بەداخەوە مەلا و فەقێ و خوێندەوار و زانای ئەو سەردەمانەمان کەمتر وا بووە کەسایەتییەکی سەربەخۆیان هەبێت و شوێنەوارێکی زانستیی گرنگی ئەوتۆ لە پاش خۆیان بەجێ بهێڵن کە ئەمڕۆ بکرێت لە گۆڕەپانی جیهانیدا بیخەینە ڕوو و بڵێین ئێمەش لە مێژووی فیکری مرۆڤایەتیدا دەورێکمان بووە و لە پێشخستنی بیری فەلسەفی یا زانستیدا ئەو هەنگاوانەمان هەڵێناوەتەوە. بەگشتی، سەدا نەوەدی ئەم کتێب و نامیلکانەی وا باسیان لێوە دەکرێت حاشیە یا حاشیەی حاشیە یا تەفسیری کتێبی بیرمەندانی بێگانەن. "حاشیەی مەلا عەلی" کە ئەوهەموو ناوەی دەرکردووە، لە ڕاستیدا هەندێک پەراوێزە کە لە سەر کتێبی "زمخشری" نووسراوە جا بزانە حاشیە لە سەر حاشیەی مەلاعەلی دەبێ چی بێت! ئەوانی دیکەش بەو چەشنە.

ئەوە داخ و کۆسپێکی گەورەیە، بەڵام من کە ڕاستییەکە بەچاو دەیبینم، نابێ لە دەربڕینی بسڵەمێمەوە. دەبێ بپرسم: چۆنە ئێمە زانا و بلیمەتی گەورەمان بووە بەڵام زوربەیان پاشماوەخۆری بێگانان بوون؟ گەلۆ باوەڕبەخۆیی لەنێوماندا کەم بووە؟ یا هەر بەگشتی ڕادەی خوێندەواریمان ئەوەندە بەرز نەبووە؟ ئەوە پرسیارێکی گرنگە و نە لێرەدا وەڵام دەدرێتەوە و نە من پاڵەوانی ئەو مەیدانەم، بەڵام لام وایە بۆ لێکۆڵینەوەیەکی بەرفراوان دەبێت و هیوادارم لاوەکانمان لە دواڕۆژ بەشوێن وەڵامدانەوەیدا بگەڕێن.

دوای ئەو سەرەتایە، با بچمە سەر باسی ئەسڵی، واتە پشکنینی بەرگی ٧ و ٨ ی کتێبی "بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کور لە ڕێگەی دەستنووسەکانیانەوە" دانراوی مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی بۆ ئەو بابەتانەی وا بۆکان یا کەسایەتییە بۆکانییەکان دەگرنەوە.

<u>**بەرگی حەوتەم**</u>

بەشی حوجرە و مەدرەسەکان:

[حاشیەی]قزڵجی بە سەر تەسریفی مەلا عەلییەوە. مستەفای کوڕی مەلا رەسووڵی تەلانی ساڵی ١٣٤٧ لە گوندی بانەگلان نووستویەتەوە.(ل. ١٢)

حاشیەی مەلاعەلی قزڵجی بەسەر تەسریفەوە. محەممەد ئەمینی ولزوی لەبەر خاتری مامۆستا ئیسماعیل ساڵی ١٣٣٤ لە گوندی پاراست نووسیویەتەوە (١٣)

حدايق الدقايق فی شرح رسالة علامة الحقايق فی نحو الانموزج لجارالله زمخشری. شەرحەکە ناسراوە بە شەرحی سعدالدین، سەعدوڵڵای گەورە، سولەیمانی جوانڕۆیی ساڵی ١٢٦٤ لە گوندی تورجان لە خزمەتی مامۆستا مەلا عەلی قزڵجیدا نووسیویەتەوە (١٤).

النهجة المرضية فی شرح الفيه؛ سولەیمانی جوانڕۆیی لە گوندی تورجان نووسیویەتەوە (١٤).

نامیلکەی ئیستیعارە یان "بیان البیان" ی مامۆستا مەلا ئەبوبەکری میرڕۆستەمیی عەبدولفەتتاحی دۆڵەموویی ساڵی ١٣٣٧ لە گوندی زەنبیل نووسیویەتەوە (١٧).

منظومة "کفایة المعانی" بەیتووشی، ساڵی ١٣٠٥ لە گوندی شەرەفکەند لە ناوچەی موکریی نووسراوەتەوە (٢١).

شەرحی "اسماء الاربعین" واتە چل ناو لە ناوەکانی خودا، لە گوتەی شێخ شەهابەددینی سوهرەوەردی. عەبدولقادر لە حوجرەی گەڵاڵە لە مەدرەسەی مامۆستا مەلا محەممەدی ڕەئیسی بۆکانی ساڵی ١٣٤٨ نووسیویەتەوە (٢٧).

تەجویدی قورئان بە فارسی، دانراوی مامۆستا مەلا عەلی قزڵجی. ڕەسووڵی کوڕی ڕۆستەمی کوڕی ئیسماعیلی بانەیی ساڵی ١٢٩٧ لە گوندی نەیزەڕۆ نووسیویەتەوە (٣٠)

جیا لەوانە، چەند دەستنووسی پەیوەندیدار بە شاری سابڵاغ و شنۆ و بانە و بەگشتی ناوچەی موکریانیش لە کتێبەکەدا دەبینرێن.

<u>**بەرگی هەشتەم**</u>

بەشی حوجرە و مەدرەسەکان

حاشیەی قزڵجی، ڕەسووڵی کوڕی خضری کوڕی محەممەد، ساڵی ١٣٢٨ لە مەدرەسەی مەلا محەممەد (ئەسوەد) لە گوندی سێداڵان نووسیویەتەوە.

حاشیەی زێباری، ئەحمەدی کوڕی عەبدوڕەحیمی دەرەهەردیی ساڵی ١٢٢٨ لە گوندی بۆکان نووسیویەتەوە *[واتە، بۆکان لە ساڵی ١٨١٣ ی زایینیدا گوندێک بووە. ئەنوەر]*.

حاشیەی میر ئەبولفەتح، ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدوڕەحیمی دەرەهەردیی لە گوندی بۆکان نووسیویەتەوە.

حەشیەی قزڵجی بەسەر تەصریفی مەلاعەلییەوە. لوطفوڵڵای کوڕی عەبدوڵڵای ئەنصاری تالشی دۆڵاوی ساڵی ١٣٢٦ لە گوندی سنەی سەر بە سەقزی کوردستان [؟] نووسیویەتەوە.

چەند دانراوێکی قزڵجی

حاشیەی قزڵجی بەسەر تەصریفی مەلا عەلییەوە، محمد اسعد بن ملامحمدامین الهوائی فی سنة سیصد چهل از جامع مولانا و أولاناشیخ محمد سلمه الله فی الدارین. حاشیەی قزلجی بەسەر تەصریفی مەلاعەلی (تتمیم الزنجانی) یەوە.

حاشیەی قزڵجی بەسەر الفوائد الضیائیەوە المساماة المشهورة بالجامی؛ علی ید اضعف الطلاب امین یومنی فی مدرسة شمو...ببیلی، ساڵی ١٣٢٣.

دانراوێکی مامۆستا مەلا محەممەد تورجانی قزڵجی لە زانستی فەلەک و هەیئەت دا. سوده الحقیر احمد ئاکۆیی من رسالة مکتوبة بخط المولف فی خمس مضی من الشهر جمادی الاول ١٣٥١. ١٦ لاپەڕەیە و لە کتێبخانە بچکۆلەکەی خۆمدایە [کتێبخانەی قەرەداغی]. *[ئەو مەلا محەممەدە کوڕی مەلا حوسەین و ئامۆزای قزڵجییەکان بوو. لە شۆڕشی سمکۆدا سەرنووسەری ڕۆژنامەی "ڕۆژی کورد" بوو کە لە ورمێ دەردەچوو. ئەنوەر].*

لە کۆتاییدا ئەوە بڵێم کە پشکنینی وردتری کتێبەکان واهەیە بابەتی زیاتری سەبارەت بە بۆکانیان لێ دەربکەوێت.

هەرکات بەرگەکانی دیکەی ئەم کتێبە نایابەم دەست بکەوێت بە هەمان شێوە بابەتی سەبارەت بە بۆکانیان تێدا دەدۆزمەوە و ڕایاندەگەیێنم.

نووسەرانی مێژووی موکریان بە تایبەت مەهابادیش دەتوانن گەلێک بابەتی بەکەڵکی سەبارەت بە ناوچەکە لەم کتێبەدا بدۆزنەوە.